

L'EXPANSIÓ D'UNA REGALIA AL COMENÇAMENT DEL SEGLE XIV: EL NOTARIAT REIAL

○ MARIA TERESA FERRER I MALLOL
CSIC. INSTITUCIÓ MILÀ I FONTANALS

I. El conflicte amb les notaries eclesiàstiques

És prou conegut que els orígens del notariat a Catalunya estigueren molt lligats a la clerecia, la qual sabia llegir i escriure en una època en què les dificultats materials i les guerres restringien l'accés a la cultura.

Quan els comtes-reis aconseguiren d'anar imposant llur autoritat i organitzar el país, es trobaren amb una xarxa consolidada de notaries vinculades a les parròquies, a les catedrals i a les abadies.¹

Dins del procés de recuperació de la jurisdicció local i de les altres regalies que els reis emprengueren des del segle XIII, animats per juristes imbuïts del renaixent dret romà, no oblidaren pas el notariat, per la delicada missió pública que li era confiada. Cal encara fer l'estudi d'aquest procés i de la seva cronologia però, pel que fa al notariat, R. Conde assenyalà que les concessions de notaries a institucions eclesiàstiques són, llevat d'una que ja és una mica diferent, anteriors al 1238; per aquest motiu es demanava si en aquesta època hi hagué un canvi de perspectiva en la consideració del notariat, vist més com a emanació del poder públic.² Crec que és possible pensar que l'organització de dos regnes de nova conquesta, el de Mallorca i especialment el de València, molt més complex, obligà a replantejar moltes qüestions sobre el funcionament de l'Estat, que tingueren una resposta nova al País Valencià.³ Aquesta reflexió potser comportà la

1. Sobre notaries vinculades a l'Església, cf. A. M. ARAGÓ, «Concessions reials del dret de notaria a parròquies i monestirs catalans (segles XII-XIII)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, VI (1978), p. 1-14.

2. R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «La titularidad de las notarías parroquiales desde Pedro II (III) el Grande a Jaime II: Del proyecto Besalú (1281) a la pragmática de 1302», a *Estudis sobre història de la Institució notarial a Catalunya*, Barcelona, 1988, p. 33.

3. El Dr. J. M. FONT I RIUS («El desarrollo general del derecho en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII-XIV)», a *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 1962, p. 296-297) assenyalà la influència prop de Jaume I de juristes tan famosos, formats a Bolonya, com sant Ramon de Penyafort, el bisbe Vidal de Canyelles i Perc Albert, canonge de Barcelona.

decisió d'introduir canvis també a Catalunya i a Aragó, on era molt més difícil, perquè hi havia uns usos molt arrelats.

Una mostra de la nova política envers el notariat la trobem en el cas de la notaria de Piera, adjunta a la parròquia. En data que desconeixem, però necessàriament anterior al 1240, Ramon de Plegamans l'havia confiscada al rector de la parròquia, Ramon Puig. Ramon de Plegamans era un ciutadà barceloní, expert en administració, que ocupà càrrecs de molta confiança prop de Jaume I: fou batlle i veguer del rei a Catalunya durant l'absència del monarca per a la conquesta de Mallorca i figurà després com a lloctinent del rei al Principat.⁴ Ignorem si la confiscació de la notaria de Piera fou un cas aïllat o formava part d'una política d'abast més general d'aquest dignatari. Si més no, en el moment de la mort, que s'esdevingué l'any 1240,⁵ volgué esmenar el dany que havia causat a la parròquia de Piera i li féu un llegat de diners. Potser gràcies a aquests diners, un altre rector de Piera, Pasqual Arbert, aconseguí més tard negociar a la cort el retorn de la notaria a la parròquia. El rector fonamentà la seva petició en el fet que la parròquia havia gaudit de la possessió de la notaria durant molt de temps pacíficament i que l'espoliació havia estat feta sense seguir un procediment judicial just. Jaume I acceptà la petició i, el 4 d'agost de 1252, revocà qualsevol concessió de la notaria feta a altres persones i la retornà a la parròquia. La devolució quedà condicionada a un reconeixement de la senyoria del rei, que es manifestaria en el pagament d'un cens anual de dos morabetins alfonsins. Totes dues parts, doncs, podien felicitar-se d'haver aconseguit llur objectiu: el rector, la possessió de la notaria, i el rei, el reconeixement d'una regalia i un petit ingrés econòmic.⁶

Fou el rei Pere el Gran qui inicià, però, una política decidida de recuperació del notariat com a institució derivada de l'autoritat reial. El febrer del 1281, Pere de Besalú, per encàrrec del rei, redactà un reglament per al

4. J. M. MADURELL Y MARIMÓN, «Ramon de Plegamans, señor de Sant Marçal», *Hidalguía*, XVI (1968), p. 785-800; T. N. BISSON, «Las finanzas del joven Jaime I (1213-1228)», a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Jaime I y su época*, 2 v., Saragossa, 1980, p. 179-180, publicat després en anglès a *Medieval France and her Pyrenean Neighbours. Studies in early institutional History*, Londres i Ronceverte: The Hambledon Press, 1989, p. 365.

5. J. M. MADURELL, «Ramon de Plegamans», p. 800.

6. Apèndix, doc. 1. Aquest cas, interpretant-lo malament, com si fos el rector qui hagués cedit la notaria al rei i després hagués deixat un llegat per a reparar el tort, fou comentat per F. CARRERAS Y CANDI, «Desenrotllament de la institució notarial a Catalunya en lo segle XIII», a *Miscel·lània Històrica Catalana*, II, Barcelona, 1906, p. 327.

funcionament de les notaries eclesiàstiques: establí que els rectors de parròquia amb notaria annexa rebrien la seva autoritat del rei i haurien de fer-ho constar en la clausura; regulà el repartiment dels ingressos procedents de l'exercici del notariat: una cinquena part per al rei i les altres quatre cinques per al notari eclesiàstic, pel treball i les despeses. Els rectors de parròquies que només estaven autoritzats a redactar testaments i esponsalícis no haurien de pagar res pel que cobressin. Establí també que, si la notaria ingressava menys de 300 sous anuals, podia ésser atesa pel mateix rector, mentre que, si ingressava més d'aquesta quantitat, havia d'ésser confiada a un escrivà laic, que hauria d'actuar per autoritat reial, sense que el rector perdés ni la titularitat ni l'administració de l'escrivania. L'ordinació de Pere de Besalú s'ocupà també de l'estatge per a l'escrivania laica de Lleida i de les notaries dels llocs petits, on el rei només percebria la meitat dels ingressos, ja que altrament el notari no s'hi hauria pogut mantenir.

Immediatament després d'aprovar aquesta ordinació, el rei manà fer una investigació sobre la situació de les notaries a Catalunya, especialment les regentades per institucions eclesiàstiques, i a continuació les emparà fins que no haguessin demostrat la titularitat de la notaria, bé per concessió reial bé per ús immemorial. Des del mes de març del mateix any 1281 i al llarg del 1282, començà a retornar notaries de titularitat eclesiàstica als qui devien demostrar-ne la titularitat i s'havien avingut a respectar les disposicions de l'ordinació de Pere de Besalú.⁷

L'any 1283, però, Pere el Gran hagué de fer marxa enrera en aquesta qüestió, com també hagué de fer-ho en la reivindicació del mer imperi, una altra de les regalies que sembla que també intentava recuperar. Efectivament, per una constitució promulgada a les Corts celebrades a Barcelona l'any 1283, es comprometé a restituir les escrivanies que havia emparat a les esglésies, llocs religiosos, nobles, ciutats etc. que les haguessin tingudes des d'antic.⁸

7. R. CONDE, «La titularidad de las notarias parroquiales», docs. I, II, III, IV, V, VI, VII i VIII i p. 33-40. Cf., també, F. CARRERAS Y CANDI, «Desenrotllament de la institució notarial», docs. II, XI, XII i XIII.

8. *Constituciones y otras drets de Catalunya*, Barcelona, 1702 (reced., Barcelona: Ed. Base, 1973), llib. VIII, tít. I, c. III, i *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña, publicadas por la Real Academia de la Historia. Cortes de Cataluña*, Madrid, 1896-1922, I, 1a part, p. 144. Cf., també, M. T. FERRER I MALLOL, «Notariat laic contra notariat eclesiàstic. Un episodi de la pugna entre ambdós a Girona (1347-1380)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, V (1977), p. 20, i I. J.

Aquesta és l'única reacció que coneixem de les parts afectades. Els autors que han estudiat l'episodi no han recollit notícies sobre protestes dels perjudicats per l'actuació de la corona. No és probable que l'Església es deixés prendre les notaries i els ingressos que comportaven sense protestar, sobretot si tenim en compte com reaccionà contra intents posteriors.⁹ I el mateix podríem dir dels nobles. És un punt per estudiar.

* * *

El control de les escripturacions eclesiàstiques no era l'únic problema existent, ja que també hi havia el de l'accés dels clergues, amb ordes majors o menors, als càrrecs i a les professions laiques, entre elles el notariat. De fet, la mateixa Església semblava partidària d'apartar els clergues de les professions laiques, encara que no pas d'una manera decidida. El Concili Provincial de Lleida del 1229, que traslladà al context de la Tarraconense les decisions preses al Concili Laterà IV del 1215, manà que els clergues no exercissin oficis o activitats seculares, especialment les deshonestes, és clar. Però el Concili de Tarragona del 1239 només prohibí l'exercici de càrrecs laics, com batllies o vegueries, als eclesiàstics que tenien encomanada la cura d'ànimes o dignitats.¹⁰ A la pràctica, un sector amplíssim de persones que no cren preveres ni tenien una vida pròpiament eclesiàstica, per bé que posseïen algun orde menor, ocupaven càrrecs i exercien professions laiques. Les autoritats civils consideraven la situació amb recel perquè aquestes persones, com a clergues que eren, podien recórrer a la jurisdicció eclesiàstica si havien d'ésser processades per alguna infracció, encara que la falta estigués relacionada amb el càrrec o la professió laics; el desig d'evitar aquest contrasentit fou el motiu de la promulgació d'algunes disposicions que, d'una banda, pretenien retenir per a la jurisdicció civil tot allò que no era pròpiament eclesiàstic i, de l'altra, posar obstacles al funcionament de les notaries eclesiàstiques, que devien nodrir-se de clergues amb ordes menors.

BAIGES I JARDÍ, «El notariat català, origen i evolució», a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 138-139.

9. M. T. FERRER I MALLOL, «Notariat laic contra notariat eclesiàstic. Un episodi de la pugna entre ambdós a Girona (1347-1380)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, V (1977), p. 19-20.

10. J. M. PONS GURI, «Constitucions conciliars Tarraconenses (1229-1330)», a *Recull d'estudis d'Història Jurídica Catalana*, Barcelona: Fundació Noguera, 1989, II, p. 240 i 260 (publicat primer a *Analecta Sacra Tarraconensia*, XLVII i XLVIII).

La pragmàtica promulgada a Catalunya el 31 de maig de 1302 per Jaume II fou el pas més important per solucionar aquest problema. Prohibí que els clergues fessin instruments o escriptures públiques i que accedissin al tabel·lionat. La justificació d'aquesta mesura era la necessitat d'evitar que, en cas de frau en l'exercici de la professió, els culpables poguessin escapar de l'acció de la justícia pel fet de no pertànyer a la jurisdicció del rei. La pragmàtica exceptuà d'aquesta disposició els clergues que tinguessin drets adquirits per ús immemorial o costum en escrivanies annexes a esglésies o altres institucions eclesiàstiques. Els titulars d'aquests drets podrien autoritzar escriptures si ho feien personalment, però no podrien delegar les funcions en un altre clergue sinó a un escrivà laic.¹¹

Jaume II tornà a insistir sobre aquest tema en una altra pragmàtica del 25 de setembre de 1312, de caràcter més general, que rebutjava l'accés dels clergues i fins i tot dels coronats casats a qualsevol ofici públic, no solament a les notaries. El motiu adduït fou el mateix que el de la pragmàtica precedent: que, quan delinquien en aquests oficis, eludien la justícia reial i es refugiaven en l'eclesiàstica.¹²

A Aragó, la compilació de furs aragonesos de 1247 ja havia recollit la prohibició que els ordenats no podien ésser notaris i el famós jurista Vidal de Canyelles, bé que ell mateix era eclesiàstic, ho havia justificat argumentant que la condició sacerdotal dels notaris els era beneficiosa en qualsevol procés per falsificació de documents.¹³ Però a Aragó, com a Catalunya, els tonsurats, infiltrant-se en totes les professions i accedint a tots els càrrecs, causaven problemes jurisdiccionals quan es produïa alguna denúncia per delictes perpetrats en el càrrec.

A Terol i a les seves aldees, per exemple, cap a l'any 1306, moltes notaries i altres administracions públiques eren en mans de tonsurats. Per això el rei Jaume II comunicà al jutge, als alcaldes i al consell de Terol que tal cosa quedava prohibida de llavors endavant, tant si els tonsurats eren casats com si no. El rei manà, a més, que les esmentades autoritats procedissin contra els tonsurats i contra llurs béns en les causes derivades de contractes o de testaments com contra qualsevol veí, sense observar-los cap privi-

11. *Constitucions*, vol. 2, llib. I, tít. V, c. 1. Vegeu M. T. FERRER, «Notariat laic contra notariat eclesiàstic», p. 20.

12. ACA, C, reg. 240, f. 83v-84r, i *Constitucions*, llib. I, tít. V, c. 2.

13. A. BLASCO MARTÍNEZ, «El notariado en Aragón», a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 204.

legi clerical, tant si només portaven tonsura, però vestits laics, com si portaven vestits eclesiàstics i no duïen tonsura.¹⁴

* * *

Un cop regulat el caràcter laic del notariat en l'aspecte del personal que l'havia d'exercir, quedaven els drets legals i tradicionals de les escrivanies eclesiàstiques, els quals no podien ésser atacats frontalment perquè hi havia concessions reials i ús immemorial, coses ambdues que constituïen un fonament jurídic prou sòlid; a més, calia comptar amb una forta oposició de l'Església. Per tots aquests motius la tàctica seguida per Jaume II contra les notaries parroquials no fou la de l'investida directa, sinó la de crear una xarxa pròpia que les pogués anar substituint a poc a poc, aprofitant les escrivanies de les batllies, si ja en tenien, o adjuntant-n'hi de noves. Aquest procés trobà diverses dificultats, tant per l'oposició de l'Església com per la inèrcia dels mateixos oficials reials en alguns casos.

El primer entrebanc del qual tenim coneixement per ara es produí a Prats, segurament Prats de Lluçanès, ja que el lloc pertanyia al bisbat de Vic. En data que desconeixem, el rei havia concedit l'escrivania de la batllia de Prats a Joan Pere Sabata. El concessionari o els seus substituïts havien començat a exercir la seva professió i aquest fet havia provocat les queixes del rector de la parròquia, que considerava que el funcionament de l'escrivania de la batllia el perjudicava. El rector es queixà al bisbe de Vic, el qual amenaçà de procedir contra Joan Pere Sabata, els seus substituïts i el mateix batlle de la població per lladres i invasors de béns eclesiàstics, segons una constitució del Concili de Tarragona.¹⁵ Joan Pere Sabata al·legava que el rector no tenia concessió de l'escrivania i que era per manca d'un altre escrivà a la vila que ell i els seus predecessors havien redactat instruments públics; hi afegia que, per tant, no era lícit impedir que d'altres, amb autoritat legítima, poguessin redactar instruments públics al lloc esmentat i amb més motiu perquè, quan el batlle o altres oficials seus havien de fer processos en el dit lloc, hi portaven els notaris per fer les enquestes. A la vista de la queixa presentada per Joan Pere Sabata, el rei envià una carta al

14. Apèndix, doc. 2. Citat i comentat breument per R. CONDE, «La titularidad de las notarías parroquiales», p. 32.

15. Es referia a les constitucions dels concilis del 1244 (*De malefactoribus clericorum et rerum ecclesiasticarum*) i del 1246 (*Contra invasores rerum ecclesiarum*): J. M. PONS I GURI, «Constituciones conciliares Tarraconenses», p. 277, 280, 302, 306 i 325.

bisbe de Vic, el 22 de febrer de 1319, en la qual demanava que el rector demostrés que tenia l'escrivania per concessió reial i amb exclusivitat a la dita vila: si era així, ell no li posaria impediments en l'exercici del notariat i revocaria la concessió feta a Joan Pere Sabata però, si la tenia només per costum, no podia impedir que altres escrivans amb autoritat del rei hi exercissin la professió i hi redactessin instruments públics, especialment processos criminals i civils oberts pel batlle o pel veguer. Demanà, doncs, al bisbe que desistís dels processos començats contra Joan Pere Sabata, contra els substituïts i contra el batlle; altrament, assegurava que no pensava negligir la defensa de les seves regalies.¹⁶

Tres anys després, el 1322, una altra intervenció reial a favor de l'escrivania de la batllia de Berga ens posa davant de l'altra dificultat amb què podia topar l'expansió de les escrivanies reials: la manca de col·laboració del batlle local a causa del pes del costum i dels lligams establerts amb l'escrivania parroquial. L'escrivania de la batllia de Berga havia estat concedida a Domingo Biscarra, que era un escrivà del rei. Per bé que el batlle o els seus lloctinents haurien hagut de fer les actes, els atestats, les sentències i les altres escriptures de la batllia a l'escrivania de Domingo Biscarra, no ho feien i, amagadament, recorrien al notari parroquial, al qual encarregaven instruments de definició i absolució d'excessos, d'emancipació, de donació, etc. i la imposició de l'autoritat i decret oficial a les tuteles, a les cures o a les còpies de documents i també altres actuacions que pertocaven a la batllia. Sembla que el culpable no n'era el batlle, Ramon Comes, sinó més aviat els seus predecessors i els seus lloctinents. Domingo Biscarra protestà al rei, el qual cridà l'atenció del batlle i de l'assessor, el jurisperit Arnau Roma, ja que llur actitud no solament perjudicava l'esmentat escrivà, sinó també els drets reials, i els manà, per tant, que fessin tots els documents de la batllia a través de l'escrivania de Domingo Biscarra.¹⁷ En aquest cas, el rei reivindicava només la documentació oficial per a l'escrivania de la batllia de Berga. L'escrivania parroquial era una de les que havien acceptat la normativa de Pere el Gran l'any 1282 i, per tant, era plenament legal.¹⁸ Potser era aquesta la causa de les reticències del batlle de Berga.

16. Apèndix, doc. 5.

17. Apèndix, doc. 7.

18. R. CONDE, «La titularidad de las notarias parroquiales», p. 39.

El mateix any 1322, Jaume II havia arribat a un acord amb l'arquebisbe de Tarragona pel qual aquest s'havia compromès a revocar una constitució que havia fet contra els notaris per autoritat reial que actuaven en els llocs on l'escrivania era de l'Església. El 30 de juliol del mateix any, el monarca escrivia a l'arquebisbe per demanar-li si ja havia publicat la revocació d'aquella constitució i, si no ho havia fet encara, per pregar-lo que ho fes seguidament perquè, si la constitució havia estat publicada, també ho havia d'ésser la seva revocació.

Probablement, en el moment d'escriure aquesta carta, el rei ja temia que l'arquebisbe s'havia desdit de la seva promesa. Podem pensar que, entre la clerecia, hi devia haver un ambient molt contrari a qualsevol entesa en la qüestió de les notaries eclesiàstiques que pogués significar un retrocés dels ingressos de les parròquies per aquest concepte i, probablement, l'arquebisbe no podia contrariar de manera frontal l'opinió dels rectors. Aquest devia ésser el motiu pel qual un concili celebrat a Tarragona l'any 1325 tornà sobre el tema i publicà una constitució més dura que l'anterior, pel que deixen entendre les protestes del rei. La constitució amenaçava amb l'excomunió els notaris que redactessin instruments públics o que rebes-sin notes a les parròquies que tinguessin notaria pública, llevat que tinguessin una llicència especial del rector de la parròquia o del seu vicari; també amenaçava amb la mateixa pena d'excomunió les persones que demanessin l'actuació del notari. Quan el contingut d'aquesta constitució arribà al coneixement de la cort, el rei protestà del fet per carta a l'arquebisbe de Tarragona. El rei li hi recordava l'acord anterior i es queixava de l'atac a la seva regalia que suposava la constitució, que no feia esment dels casos en què havien decidit que els notaris reials podrien actuar en els llocs on hi hagués notaries eclesiàstiques. El monarca, doncs, demanà la revocació de la constitució i, si no, amenaçà veladament de fer el que calgués per defensar les seves regalies.¹⁹

Així, les constitucions dels concilis de Tarragona del 1367 i del 1369, que amenaçaven amb l'excomunió els notaris públics que autoritzessin escriptures als llocs on l'escrivania pertanyia a bisbes, abats, capítols o rectors d'esglésies, llevat que aquests els en donessin llicència, tenia un precedent de quaranta anys abans. I l'actitud de Pere el Cerimoniós tenia també antecedents en la de Jaume II.²⁰ Probablement, la revisió de la

19. Apèndix, doc. 8.

20. M. T. FERRER, «Notariat laic contra notariat eclesiàstic», p. 21.

documentació de Jaume II ens proporcionarà encara més notícies sobre els orígens i l'evolució de l'enfrontament entre la Corona i l'Església pel control de les notaries.

II. Dificultats per a l'actuació dels notaris reials al comtat d'Empúries

L'actuació dels notaris reials arreu del territori trobava, no solament l'obstrucció de l'Església, sinó també la d'alguns senyors poderosos, com el comte d'Empúries, que ja tenia topades amb el rei per altres regalies.

Quan els notaris reials, de la ciutat de Girona o d'altres llocs, entraven al comtat per tal de presentar cartes reials o d'altres persones o per fer protestes, els oficials del comte els impedièn de redactar els instruments d'aquestes presentacions o protestes. L'any 1319, Jaume II comunicà al comte Malgaulí que li havien arribat queixes sobre aquesta qüestió i li recordà que, segons les constitucions de Catalunya, qualsevol notari podia redactar instruments arreu del territori i que el comte no tenia autoritat per prohibir-ho. El rei manà, doncs, al comte que desistís d'aquesta actitud i que permetés l'actuació dels notaris reials, ja que altrament prendria les mesures oportunes.²¹

III. El nomenament de notaris als llocs de senyoria d'Aragó i als del regne de València poblats a fur d'Aragó

També el rei s'interessà, l'any 1318, per la situació del notariat als llocs poblats a fur d'Aragó del regne de València. Havia sabut que els barons i els cavallers d'origen aragonès creaven notaris en llurs castells i llocs, fet que al rei li semblava incorrecte perquè creia que només ell tenia autoritat per crear notaris. Després de demanar informació sobre aquesta anomalia, hom li havia respost que era el costum d'Aragó. Per això, per tal de poder defensar els seus drets amb concixement de causa, demanà al justícia d'Aragó que l'informés sobre si els nobles tenien dret a Aragó de nomenar notaris.²² Per sort, he pogut trobar la resposta del justícia d'Aragó a les car-

21. Apèndix, doc. 4.

22. Apèndix, doc. 3.

tes reials, la qual ens informa del costum seguit a Aragó respecte al nomenament de notaris als llocs de senyoria. La resposta era contrària als interessos del rei, perquè efectivament els barons i els cavallers aragonesos nomenaven els notaris de llurs senyories, bé que els jurats del lloc participaven també en l'elecció i el nomenament. El justícia, Ximén Pérez de Salanova, recordava al monarca que aquest costum era reconegut al privilegi general, que ell havia jurat, i en el fur que havia jurat igualment a les darreres corts de Saragossa. Hi afegia que, quan alguns barons li havien demanat que creés notaris generals del regne alguns notaris de llurs senyories, el monarca s'hi havia negat al·legant que, si delinquien en l'ofici, no els podria castigar fàcilment perquè haurien estat de mal localitzar.²³

Bé que el rei no volgué donar una jurisdicció tan extensa a aquests notaris, alguns nobles aragonesos feien, al final del segle XIV, nomenaments de notaris per a tota la seva senyoria, els quals evidentment no tenien un camp d'actuació tan ampli com ho hauria estat per a tot el regne, però que ja no estaven adscrits únicament en un lloc. Hom en pot veure un exemple al nomenament notarial fet pel vescomte de Perellós i de Roda a favor de Sancho Ortiz de Orradre per a exercir en tot el seu vescomtat aragonès de Rueda.²⁴

23. Apèndix, doc. 3.

24. A. BLASCO, «El notariado en Aragón», p. 212. El vescomtat aragonès de Rueda és esmentat sempre als documents de cancelleria, que fan menció al vescomte, com a Roda, fet que pot induir a confusions, ja que Ramon de Perellós és conegut com a vescomte de Perellós i de Roda.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1296, maig, 6. Oriola

Jaume II confirma el privilegi¹ pel qual el seu avi Jaume I restituí, el 4 d'agost de 1252, la notaria de Piera a la parròquia i al rector Pasqual Arbert, amb la condició que el rector pagui, com a signe de fidelitat, 2 morabetins d'or alfon-sins cada any per Pasqua. El rei revoca l'empara de la notaria feta en temps passats pel batlle Ramon de Plegamans, que l'havia presa a l'església i al rector Ramon Puig. Ramon de Plegamans es penedí més tard d'aquesta espoliació i llegà diners a l'església per a compensar-la.

ACA, C, reg. 340, f. 22v-23r.

Noverint universi etc. Coram nobis, Jacobo etc., comparuit Galcerandus de Barberano, rector ecclesie de Apiaria, nobis humiliter supplicans ut privilegium per illustrissimum dominum regem Jacobum, clare memorie avum nostrum, factum super restitutione notarie dicti loci, de qua asserebat se et ecclesiam suam predictam esse in possessione, dignaremur de benignitate regia confirmare, cuius privilegii series sic se habet:

«Noverint universi quod Paschalis Arberti, rector ecclesie de Apiaria, compars coram nobis, Jacobo, Dei gracia rege Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani, humiliter intimavit quod Raimundus de Plicamanibus quondam, tunc tempore baiulus noster, ecclesiam de Apiaria et Raimundum de Podio, rectorem ipsius, notaria publica dicti castri, de qua dictus rector et antecessores sui in posse quieta per multa tempora fuerant, non servata iusticia, spoliavit, quod in suo obitu, recognoscens occasione dampni illati dicte ecclesie, certam legavit peccunie quantitatem, unde postulavit a nobis quod nos dictam ecclesiam et ipsum racione eiusdem ecclesie in possessione eiusdem

1. El privilegi fou confirmat pel rei Alfons el Benigne el 15 de juny de 1328: Aca, C, reg. 505, f. 183r-184r.

notarie reducere deberemus. Nos igitur, attendentes quod utilitati regie nichil detrahitur set augetur si qua sunt aliena reddantur, maxime piis locis, facta nobis de premissis omnibus plena fide cum presentis scripture testimonio perpetuo valituro, predictam ecclesiam et dictum Paschalem rectorem ipsius in possessione dicte notarie duximus reducendum, concedentes quod ecclesie et dicto rectori et successoribus eius imperpetuum notariam publicam dicti castri, prout melius dici et intelligi potest, ad utilitatem dicte ecclesie ac dicti rectoris et suorum successorum, non obstante concessione a vobis vel ab aliquo baiulo nostro vel locum nostrum tenente de predicta notaria alii facta. Nos, etenim concessione, si qua de dicta notaria per nos vel alios alicui facta est, ex certa sciencia et auctoritate regia duximus revocandam. Hanc autem restitutionem et concessionem dicte ecclesie ac dicto rectori et successoribus suis imperpetuum hac pactione facimus, quod in signum fidelitatis dictus rector et successores sui imperpetuum dent nobis et successoribus nostris duos morabetinos alfonsinos legales et recti ponderis in festo Pasche Resurreccionis Domini annuatim. Mandantes itaque vicariis, baiulis et aliis officialibus et subditis nostris universis, presentibus et futuris, quod contra predicta non veniant nec aliquem venire permittant.

Datum Barchinone, II nonas augusti, anno Domini M^oCC^oL^o secundo. Signum (+) Jacobi, Dei gracia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie, comiti Barchinone et Urgelli et domini Montispesulani.

Testes sunt, Raimundus de Cardona, Guillelmus de Montecatheno, Guillelmus de Aquilone, Carrocus, Raimundus de Luçano.

Sig(+)num Petri Andree, qui mandato domini regis hec scribi fecit, loco, die et anno prefixis.»

Unde nos, Jacobus, Dei gracia rex predictus, viso privilegio supradicto et omnibus in eo contentis plenius intellectis et facta nobis plenaria fide dictum Galcerandum, rectorem predicte ecclesie, et ipsam ecclesiam esse in possessione notarie predicte, privilegium predictum ex certa sciencia duximus confirmandum, ut in eo melius et plenius continetur, salvis tamen et retentis nobis et nostri perpetuo in dicta notaria dictis duobus morabetinis auri alfonsinis et omni alio iure, quos et quod dictus rex Jacobus, avus noster, sibi et successoribus suis retinuit in carta privilegii predicti, ut in ea plenius continetur. Mandantes procuratoribus, vicariis, baiulis et universis aliis officialibus nostris et subditis, presentibus et futuris, quod presentem confirmationem nostram firmam habeant et observent et faciant inviolabiliter observari et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua racione.

Datum in obsidione Oriole, II nonas may, anno Domini M^oCC^oXC^oVI^o.

Raimundus Caprarii, mandato regio.

1306, març, 7. Terol

Jaume II mana al jutge, als alcaldes i al consell de Terol que d'ara endavant no permetin que els tonsurats, casats o no, exerceixin la notaria o altres càrrecs públics a Terol i a les seves aldees i que, pel que fa als que ja els exerceixen, procedeixin contra ells i llurs béns en les causes civils o derivades de contractes i testaments igual com contra qualsevol altre veí, sense observar-los cap privilegi eclesiàstic.

ACA, C, reg. 203, f. 126v-127r.

Jacobus et cetera, fidelibus suis iudici, alcaldis et concilio Turolii, presentibus et futuris et cetera.

Pervenit ad audienciam nostram quod in villa et aldeis Turolii assumuntur et constituuntur sepe persone tonsuram habentes ad tenendum et exercendum inibi officia notarie et alia officia et amministrationes publicas ipsius ville et etiam aldearum, hecque persone attemptant ipsa officia et aministracione tenere ac etiam exercere. Unde nos, nolentes hec per tales personas teneri ac etiam exerceri, sic per presentes ordinandum ducimus ac etiam providendum quod de cetero nullus tonsuram defferens clericalem, sive uxoratus vel non uxoratus existat, assumatur aut constituatur vel teneat in Turolii sive aldeis eius officium notarie aut aliquod aliud officium seu amministracionem publicam quod vel que inibi de foro vel alias comitti debeat vel etiam exerceri. Et quia intelleximus quod aliqui clerici coniugati excusant se coram iudice aut alcaldis dicte ville in causis civilibus seu ex contractibus descendantibus respondere, mandamus et dicimus vobis, dictis iudici, alcaldis et concilio, quod non obstante tonsura clericali procedatis in causis ex contractibus seu ultimis voluntatibus descendantibus contra bona et res eorum, ut contra alios vicinos ville predictae et etiam aldearum et sic contra ipsos coniugatos clericos procedatis in omnibus aliis ut contra alios vicinos Turolii proceditis, salvo privilegio eis concesso super criminibus commissis per eos ac etiam privilegio quod habent contra illos qui in persona eorum manus iruant violentas. Et insuper, si tales clerici coniugati tonsuram tantummodo defferant, set cum vestes laycales assument, vel tonsura dimissa in vestibus clericalibus remaneant, nullum eisdem clericalem privilegium observetis, set contra eos in omnibus procedatis ut proceditis contra alios quoscumque vicinos ville predictae ac aldearum. Quare vobis et cuilibet vestrum dicimus et mandamus quatenus hanc nostram ordinacionem, provisionem et mandatum in dicta villa Turolii et aldeis^a ipsius teneatis et observetis ac faciatis inviolabiliter observari.

a. *Segueix suis, ratllat.*

Datum Turolii, nonas marcii, anno Domini M^oCCC^o quinto.
Guillelmus Augustini, mandato regio facto per Petrum de Monello.

3

1318, gener. 3. València

Jaume II demana al justícia d'Aragó que l'informi si els barons i els cavallers del regne han acostumat a crear notaris en llurs castells i llocs. Els barons i els cavallers poblats a fur d'Aragó del regne de València creen notaris en llurs senyories, fet que al rei li sembla incorrecte, perquè crear notaris és una regalia, però li han respost que era costum d'Aragó.

ACA, C, reg. 244, f. 216v-217r.

Jacobus, et cetera, dilecto nostro Eximino Petri de Salanova, iusticie Aragonum, salutem et cetera.

Significamus vobis quod, cum pervenisset ad nostrum auditum quod nonnulli barones et milites de foro Aragonum habentes castra et loca infra regnum Valencie crearunt et creant notarios in ipsis castris et locis suis, nos, intendentes huiusmodi creaciones notariorum ad nos tantummodo et non ad quosquam alios pertinere, cum velimus circa hoc iure nostro providere, occurrit [in] dubium qualiter in Aragonia per barones et [milites..... castris] et locis in similibus usitantur, fuit namque nobis dictum [..... quod] barones et milites Aragonum consueverunt creare notarios in castris et locis suis et [.....] suam in ipsis castris et locis et inter homines ipsorum [tantum modo] conficere eius [.....] de predictis certificare, vobis mandamus quatenus, visis presentibus certificetis per vestras litteras quam predicta in Aragonia usitatur.

Datum Valencie, III° nonas ianuarii, anno Domini M^oCCC^o XVII.

Bernardus de Fonte, mandato regio facto per Guillelmum Olomarii, iudicem curie.

4

1318, gener. [...]. Saragossa

El justícia d'Aragó respon a la consulta de Jaume II que els barons acostumen a nomenar els notaris juntament amb els jurats del lloc.

ACA, C, cr Jaume II, caixa 45, núm. 5594, 20x14,5 cms. Original, oberta: restes de segell de cera vermella.

Excellentissimo [et] magnifico principi domino, domino Jacobo, regi Aragonum etc., Eximius Petri de Salanova, iusticia Aragonie, manuum ac pedum osculasse eius gracia comendando.

Recipi, domine, vestras literas quibus contraebat quod occurrerat vobis in dubium qualiter in Aragonia per barones et milites est usitatum an ipsi consueverint creare notarios in castris et locis suis et notarii sic creati usi furunt in ipsis castris et locis et inter habitatores ipsorum tantum modo conficere instrumenta et mandastis quod de predictis vos per nostras literas certificari deberem. Et sciat vestra celsitudo quod barones et milites possunt in aliquibus locis cum iuratis creare notarios qui conficiunt instrumenta inter habitatores ipsorum locorum et inter alios etiam qui faciunt ibi contractus, et iste usus servatur et iuratur per privilegium generalem Aragonie et per forum per vos editum in generali curia Cessarauguste, quam vos primo inhibi celebrastis et vos non consuevistis nec predecessores vestri ponere scriptores in locis baronum et militum Aragonie. Et vestra serenitas bene recolit quod aliquociens fuistis rogatus per aliquos barones Aragonie quod de locis suis aliquos notarios generales createtis, quod multociens, quod bene recolo, facere recusastis, pro eo quod, si tales scriptores in suo officio delinquerent, eos non possetis de facili capere nec punire.

Scripta Cessarauguste [...] kalendas febroarii, anno Domini M^oCCCXVII. Dominus vos conservet in regimine regnorum vestrorum per tempora longiora.

(*Al dors*) Excellentissimo ac magnifico domino, domino Jacobo, rege Aragonum et cetera.

5

1319, febrer, 22. Barcelona

Jaume II demana al bisbe de Vic que no procedeixi contra Joan Pere Sabata, al qual concedi l'escrivania de la baillia de Prats, ni contra els seus substituïts ni contra el batlle del lloc com a invasors de béns eclesiàstics. El procediment es fa a instàncies del rector de Prats, que es considera perjudicat per aquesta escrivania.

ACA, C, reg. 245, f. 100r-v.

Jacobus, et cetera, venerabili in Christo patri Berengario, divina providencia Vicensi episcopo et cetera.

Intelleximus per fidelem nostrum Johannem Petri Çabata, cui nos concessimus scribaniam curie baiulie de Pratis quod vos, eo quia ipse utitur concessionem nostram predictam, intenditis, ad instanciam rectoris ecclesie de Pratis, asserentis concessionem nostram predictam in eius iniuriam factam fore, procedere contra dictum Johannem et eius substituïtos in dicta scribania et etiam contra baiulum nostrum dicti loci tanquam contra raptores et invasores rerum ecclesiasticarum, iuxta constitutionem concilii Tarraconensis quamquam, ut asseritur per dictum Johannem Petri, prefato rectori, qui nullam habet de dicta scribania concessionem nisi quod aliquociens in defectu alterius scriptoris, qui in dicto loco non erat, usus est ipse

et predecessores sui conficere in predicta villa publica instrumenta et alia, non sit licitum prohibere qui alius alter, auctoritatem habens legitimam, pacifice in eodem loco publica instrumenta conficere, maxime quia, ut per dictos baiulum et Johannem asseritur, quando consueverunt in dicto loco inquisitiones et alii processus fieri, fiebant per officiales nostros adhibitis secum notariis, quos pro libito secum ducerent pro perficiendis inquisitionibus ipsis et aliis scripturis publicis, propter quod ad instanciam dictorum baiuli et Johannis Petri, ad nos pro predictis recurrentium, significamus vobis nostre intencionis existere quod, si dictus rector ita haberet scribaniam dicti loci ex concessione nostra seu predecessorum nostrorum vel alias legitime scripserit quod nullus alius preter eum possit inibi conficere publica instrumenta, non impediemus vel impediri permittamus eundem, set ubi dictus rector et predecessores sui, sicut asserit dictus Johannes, usi fuerint in dicto loco conficere publica instrumenta, non sequitur ex hoc solo quod, si aliquis auctoritate nostra velit in dicto loco conficere publica instrumenta, per ipsum rectorem valcat prohiberi. Multum enim refert quod aliquis auctoritatem habeat conficiendi in aliquo loco publicum instrumentum vel quod sic habeat quod nullus alius nisi ipse solus possit ibi ea conficere, maxime processus criminales et civiles que coram nostro vicario seu baiulo agitentur. Ideoque vos requirimus et rogamus quatenus a processu contra dictos baiulum et Johannem et substitutos suos in dicta scribania et quoscumque alios ex dicta causa cominato per vos, ut predicatur, desistatis. Nos, enim, si dictus rector hostenderit se habere dictam scribaniam ita quod nullus alius possit in dicto loco publica instrumenta aut aliquas alias scripturas autenticas conficere nisi ipse solus, parati sumus revocare concessionem predictam quatenus in dicto rectoris iniuriam appareat fore factam. Alias, si contra dictos baiulum et Johannem et alios supradictos procederetis, quod non credimus, esset in prejudicium nostrum et iurisdictionis nostre, et cum iura nostra negligere nequeamus, oporteret nos super hiis de iusto remedio providere.

Datum Barchinone, VIII° kalendas marcii, anno Domini M^oCCC^oXVIII^o.

Franciscus de Bastida. ex petitione provisa.

6

1319, juny, 8. Barcelona

Jaume II mana al comte Malgaulí d'Empúries que deixi de posar impediments als notaris reials que actuen a les seves terres.

ACA, C, reg. 245, f. 137v.

Jacobus, et cetera, nobili et dilecto Malgaulino, Impuriarum comiti et vicecomiti de Basso, salutem et cetera.

Iam alias plures et nunc [...] ad nostram audienciam est deductum quod, cum

contingit racione protestacionum vel presentacionum litterarum nostrarum seu aliorum notarios nostros de civitate Gerunde vel aliis locis nostris ad^b vos vel partes comitatus predicti recedere, vos et officiales vestri sustinere non vultis, immo inhibetis totaliter dictis notariis ne huiusmodi conficiant instrumenta. Cum autem, iuxta constitutiones celebrium Cathalonie Curiarum, quilibet notarius possit et debeat ubique dicta conficere instrumenta vobisque etiam licentia non existat talia prohibere, vobis dicimus et mandamus expresse quatenus ab impedimento predicto cessetis et penitus desistatis ac per officiales vestros desisti totaliter faciatis, permitiendo instrumenta predicta fieri per notarios predictos, alias curaremus in hiis opportunum remedium adhibere.

Datum Barchinone, VI° idus iunii, anno Domini M^oCCC^oXIX^o.

Bernardus de Aversone, mandato regio.

7

1322, maig, 1. Montblanc

Jaume II mana al batlle de Berga, Ramon Comes, i al seu assessor, Arnau Roma, que encarreguin totes les escriptures relatives a llur càrrec a l'escrivà de la batllia, Domingo Biscarra, el qual s'ha queixat que les porten al notari parroquial, en perjudici evident de la seva regalia i dels drets de l'escrivà de la batllia.

ACA, C, reg. 247, f. 66v-67r.

Jacobus, et cetera, fidelibus suis Raimundo de Cumbis, baiulo Bergue, et Arnaldo Roma, iurisperito, assessori baiulic^c eiusdem, et aliis quibuscumque qui pro tempore officia huiusmodi exercuerint, salutem et gratiam.

Ex parte fidelis nostri Dominici de Biscarra fuit expositum coram nobis quod licet nos, cum carta nostra, ut continetur in ea, scribaniam baiulie predictae sibi duxerimus concedendam, cuius concessionis vigore baiulus dicte ville debet cum dicto Dominico vel substitutis ab eo scribere atque conficere acta, attestaciones, sentencias et alias quascumque scripturas spectantes ad officium baiulie predictum, attamen aliqui precessores vestri in eodem officio et interdum vestri locumtenentes, omisso scriptore baiulie premissae, occulte et alias recurrerunt atque recurrunt ad notarium parrochialis ecclesie dicte ville et fecerunt et faciunt per eundem fieri et confici instrumenta diffinicionum et absolucionum plurium et diversorum excessuum necnon emancipaciones, donacionum insinuaciones, impositiões

b. *Segueix sepedicta?, ratllat al ms.*

c. *baiulie, interlineat al ms.*

auctoritatum et decretorum, tam in dandis tutelis et curis et in transumptis quam aliis et plura alia spectancia ad ipsum officium baiulie. Cum autem hec non solum in prejudicium atque dispendium scribanie premissae et scriptoris eiusdem indebitae attemptari noscantur, sed ex eis etiam nostris iuribus detrahatur et posset in posterum plurimum detrahi nec volumus, sicut nec decet, quod baiuli nostri cum notario ecclesie vel alio conficiant predictas vel alias scripturas que spectent ad eius officium supradictum, idcirco nostris et dicti scriptoris iuribus precave, vobis dicimus et expresse mandamus quatenus ad premissa vel singula seu alia que ad officium ipsum baiulie pertinent, notarium ecclesie vel alium quemlibet nullatenus assumendo, ea omnia conficiatis et exerceatis cum dicto scriptore scribanie premissae seu substitutis ab eo et per ipsos fieri et confici et exerceri faciatis et permittatis omnia et singula supradicta et alia que ratione officii supradicti fuerint vel occurrerint facienda. Et hec nullatenus immutetis.

Datum in Montealbo, kalendas madii, anno Domini M^oCCC^oXX^oII^o.

Locumentenem vicecancellarii provisa et pro curia.

8

1326, maig, 4. Barcelona

Jaume II recorda a l'arquebisbe de Tarragona, Ximèn de Luna, que el 30 de juliol de 1322 li havia escrit una carta, que s'inclou, en la qual li demanava de tenir-lo informat de les accions que emprengué per publicar i portar a terme l'acord al qual havien arribat perquè l'arquebisbe revocés una constitució eclesiàstica, feta contra els notaris per autoritat reial que exercien en els llocs on la notaria era de l'Església. El rei ha sabut ara que, no solament no ha fet res d'això, sinó que al concili celebrat a Tarragona, el 27 d'abril de 1325, ha publicat una constitució per la qual decreta la pena d'excomunió contra els notaris que actuin a les parròquies on hi ha notaria eclesiàstica sense autorització del rector, i també la mateixa pena contra els contractants que indueixin els notaris a actuar-hi. El rei demana l'anul·lació d'aquesta constitució, molt perjudicial per a la seva regalia i que no respecta l'acord previ entre ambdós

ACA, C, reg. 249, f. 148r-v.

Jacobus, et cetera, reverendo in Christo patri Eximino, divina providencia archiepiscopo Tarrachonensi, salutem et cetera.

Iam per aliam litteram nostram vobis scripsimus in hunc modum:

«Jacobus, Dei gracia rex Aragonum et cetera, reverendo in Christo patri Eximino, divina providencia Tarrachonensi archiepiscopo, salutem et cetera.

Bene scitis qualiter nuper concessistis nobis revocare constitutionem quam

feceratis contra notarios auctoritate nostra creatos, qui in locis in quibus notarie sunt ecclesie publica conficerent instrumenta. Sane, cum ignoremus quis effectus sit super hoc executus, vos requirimus et rogamus quatenus, nisi hoc iam factum sit, revocationem dicte constitutionis significare curetis, eo modo quo dicta constitutio extitit publicata, ut inde constare possit de illa, inde nobis per nostram litteram rescripturus.

Datum Barchinone, tercio kalendas augusti, anno Domini M^oCCC^oXX^o secundo.»

Cum autem nunc noviter intelleximus vos, in concilio celebrato in civitate Tarrachone, V^o kalendas madii, anno Domini M^oCCC^oXX^o quinto, publicasse quandam constitutionem, qua non solum notarios attemptantes infra parrochiam alicuius rectoris vestre diocesis Tarrachonensis, qui habeat notariam publicam, conficere instrumenta et notam vel notas recipere de eisdem, non habita parrochialis presbiteri vel ipsius vicarii licencia speciali, verum etiam quoscumque contrahentes, qui ad premissa ipsos notarios induxerint, excomunione sententia innodastis, prout in ipsa constitutione lacius vidimus contineri. Ea propter, cum predicta constitutio sit multum prejudicialis regalie nostre et habentibus a nobis auctoritatem, maxime quia inter nos et vos conductum extitit dictos notarios in certis casibus uti posse, quo per vos non fuit in dicta constitutione exceptum, ideo, ammirantes exinde, vos requirimus et rogamus quatenus predictam constitutionem et contenta in ea revocare curetis, eo modo et forma quo de mandato nostro extitit publicata, ut constare possit de revocatione eiusdem. De eo autem quod super premissis feceritis nos certificare vestris litteris non tardetis, alias volentes iura regalie nostre, ut convenit, servare illesa, opporret nos super predictis de alio iuris remedio providere.

Datum Barchinone, III° nonas madii, anno Domini M^oCCC^oXX^o sexto.

Bertrandus de Vallo, mandato domini regis.